

Diorama d'en Josep Mestres Cabanes: El *Lancastrín*

Josep Mestres Cabanes (Manresa 1898-Barcelona 1990) visqué la seva vida a través del dibuix i la pintura. Va ser representant de l'escola realista catalana i va ser l'últim escenògraf fix del Gran Teatre del Liceu, entre els anys 1941 i 1956. Va marcar època i estil amb les seves construccions escenogràfiques.

Text: Carmen C. Lara (Saia-Art), doctoranda en Belles Arts.

Peça central abans de la intervenció. 966 MuHBA.

El seu taller de construcció de decorats estava situat a sobre de la platea del teatre i va ser allà on, en l'incendi del 31 de gener de 1994, es va perdre pràcticament la totalitat de les seves escenografies de diferents produccions d'òpera, excepte la d'*Aïda*, que es va salvar del foc i, després d'una restauració, ha tornat als escenaris en aquests darrers anys. També es conserven les pintures al·legòriques a la música i el cant, que decoren el sostre del Saló dels Miralls.

Mestres Cabanes va ser professor de

L'escaiola estava barrejada a la manera tradicional amb arpillera i feia que la preparació fos forta

perspectiva i escenografia a l'Institut del Teatre de Barcelona i a l'Escola de Belles Arts de Sant Jordi.

Feia esbossos dels seus projectes abans de portar endavant les seves obres i també feia petits teatres (ma-

quetes i diorames), que eren el treball previ per construir les escenografies a escala real.

Segurament per totes aquestes habilitats: un gran coneixement de la perspectiva, el seu domini

del color i la seva creativitat com a constructor d'arquitectures efímeres (decorats per al teatre), li van fer encàrrecs per a les fires de mostres de Barcelona de 1946.

El lancastrín

Es conserva una gran col·lecció dels seus petits teatrets, diorames i pintures de cavallet. A aquesta col·lecció pertany el diorama objecte d'aquest article: Passeig de l'Esplanada, la seva ubicació a la ciutat de Barcelona

El Passeig de l'Esplanada, també denominat "Passeig Nou" o "de Sant Joan", ocupava l'actual carrer del Co-

merç, des del Mercat del Born fins al Portal Nou. Un altre sobrenom per a aquest espai urbà va ser el de *El Lancastrín*, a causa de la implicació del General de Catalunya, Agustín de Lancaster, en la seva construcció.

La petita gran obra i la seva restauració

Per encàrrec realitzat per part del Museu d'Història de Barcelona (MuHBA), es va dur a terme la restauració i trasllat de suport del diorama amb número d'inventari 966 MuHBA.

Aquesta obra consta d'una base horitzontal (formada per tres parts) i un conjunt de peces verticals que conformen el edifici i els arbres del paisatge urbà.

Materials i mides:

Per a la base horitzontal:

Materials: Escaiola, arpillera, pintures a l'aigua, fustes i ferros per al suport.

Moment històric de la construcció del Passeig de L'Esplanada

... "Entre la Ciudatella de Barcelona i el curso del Rec Comtal se creó un espacio vacío de construcciones que servía de glacis (pendiente suave que antecede al foso) a la fortaleza. En esta zona, que se conocía popularmente como la Explanada, no se podía edificar y la utilizaba, como campo de instrucción, la guarnición de la Ciudatella. Con el paso del tiempo se empezaron a elevar algunas construcciones militares y posteriormente se autorizaron otras de uso civil... a propuesta del capitán General de Cataluña Agustín de Lancaster se procede la nueva ordenación de usos para este espacio urbano. Por ello el Paseo de la Explanada es también conocido por El Lancastrin.

El año 1796 se niveló el terreno y se perforó un pozo que proporcionaría el agua de riego, elemento muy necesario ya que este tipo de paseos, de moda en toda Europa, tenían un abundante arbolado. En el 1798 se plantaron los árboles, donados por el Marqués de Ayerbe, y el 24 de junio, día de San Juan, se inauguró provisionalmente el paseo. Las obras terminaron el 11 de septiembre de 1802.

El paseo sufrió modificaciones durante su existencia, en el arbolado y el número de sus vías. Su longitud era de un paseo de más de medio kilómetro con una anchura de 50 metros. La plantación de árboles era de 813 ejemplares. Tenía tres

Mides: tenint en compte que l'alçada màxima és de 80 cm, peça central: 250 llarg x 122 cm; peces laterals que formen conjunt amb la central: 92 x 122 i 94 x 122.

És a dir, la totalitat aproximada: 436 cm x 122 cm.

Per al conjunt de peces verticals:

Materials: fustes contraplacades i policromades representant edificis i paisatge urbà o arbres. Adhisiu de fuster, claus i cordes.

Les mides són múltiples i variades, per la qual cosa us donem el conjunt que són unes 10 peces per als edificis i/o paisatge urbà i 19 peces per als arbres.

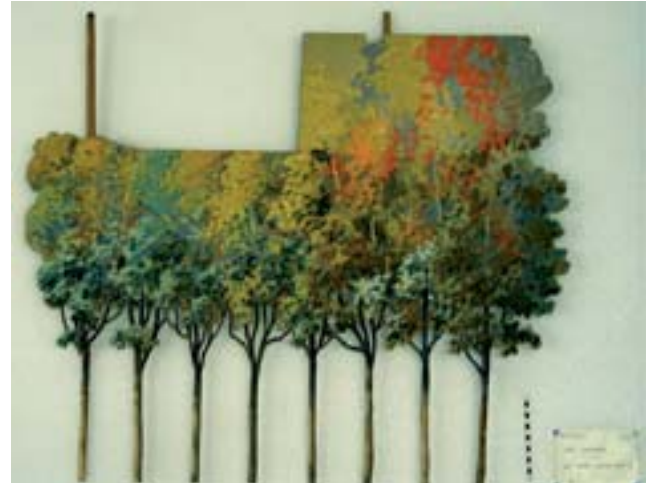
L'encàrrec

El motiu principal de l'encàrrec era l'estat de conservació de la part horitzontal del diorama. El suport de fusta i els ferros que hi havia dins l'escaiola policromada i els diferents elements del mobiliari urbà estaven malmesos. El conjunt s'havia després de la fusta en múltiples zones. Per això, el

MuHBA va aconsellar de fer el trasllat del suport a un altre de nou que permetés cohesionar tota la base d'escaiola i donar fermesa al diorama per poder ser traslladat a altres museus o exposicions quan convingui. Altres elements deteriorats que precisaven intervenció eren els elements de mobiliari urbà, escultures o baranes.

L'escaiola estava barrejada a la manera tradicional amb arpilleria i feia que la preparació fos forta i capaç de suportar la manipulació del trasllat, encara que aquesta acció podia produir pèrdues i esquerdes a la superfície.

Per tant, per fer el trasllat, havíem d'extreure les bases d'escaiola policromada del bastidor, al qual estaven cohesionades. Va ser un treball especial per la seva dificultat, si tenim en compte que estem parlant de peces molt grans d'escaiola, però a la vegada va ser molt enriquidor, perquè es tracta d'un procés ben diferent a aquell al qual estem acostumats. L'obra era d'una bellesa molt particular i estava resolta amb una tècnica constructiva

Peces verticals de contraxapat que reproduïxen els arbres i les edificacions del Passeig de Sant Joan. 966 MuHBA.

pròpia de la millor ebenisteria i que avui dia ja no es practica, a causa de la utilització de nous materials.

Vam decidir que, per facilitar la sortida i separació de la escaiola, havíem de treballar la peça per sota, per tant, li vam donar la volta i la vam deixar bocaterrosa. S'havia de protegir per

tramos articulados por cuatro plazoletas con cascadas y surtidores, las extremas con esculturas representando a Hércules y a la diosa Aretusa y las intermedias, mas sencillas, a una Nereyda y un Tritón. Inicialmente disponía de tres viales separados por cuatro hileras de árboles y posteriormente de seis con siete hileras, en todos los casos el vial central era de mayor anchura y estaba delimitado por unas vallas de madera. El conjunto contaba con asientos y canapés de piedra con respaldos de hierro, estando iluminado por 48 faroles” ...*

*Article de LA REAL Y MILITAR ACADEMIA DE MATEMÁTICAS DE BARCELONA. SU OBRA POPULAR.

Aspecte del perfil de la part central amb descohesions evidents a la fusta i el guix. 966 MuHBA.

Mestres Cabanes va tenir en compte la perspectiva i la profunditat a les peces verticals d'edificis i arbres, i a les pintures del terra del passeig. 966 MuHBA.

garantir que les diferents parts no es moguessin ni tinguessin cap patiment a mesura que se separava l'escaiola del bastidor.

Les peces laterals que conformen el conjunt horitzontal estaven quasi totalment desenganxades de la fusta. En aquest cas, no hi havia un bastidor, sinó que estaven col·locades a sobre d'un tauler de fusta i encolades o adherides amb la mateixa escaiola.

Els elements escultòrics i els de mobiliari urbà estaven, en general, en força bon estat, encara que hi havia peces despreses i faltava algun detall.

A alguns dels elements verticals de l'escenografia se'ls havia vinclat la fusta contraplacada.

La capa pictòrica feta amb gouache tenia molta pols que provocava pèrdua de tonalitats policromes. La policromia d'arbres i edificis dels ele-

ments verticals estava en bon estat, en general.

PROCÉS DE RESTAURACIÓ I CANVI DE SUPORT

Separació del suport de fusta

Per poder fer el trasllat al nou suport de les bases d'escaiola del Diorama, s'havien de separar del suport de fusta. Les dues peces laterals no van presentar dificultats remarcables, a part de tenir en compte la fragilitat del material de les peces i de la gran quantitat d'esquerdes escampades per les superfícies.

Per al trasllat de la base central, les característiques del canvi de suport eren ben diferents. El suport de fusta tenia la funció d'un bastidor que es componia de diferents marcs i travesses de fustes. Aquests estaven, en ocasions, construïts amb claus i cargols i, en altres, encolats amb cues d'oronella. La principal i més gran dificultat era poder mantenir sencer el cos de la peça d'escaiola.

Després d'extreure les peces laterals (veure foto 4), que representen les zones verdes del Passeig de Sant Joan, vam optar per tombar la peça i treballar-la per sota.

El gruix dels extrems laterals i dels costats respecte al de la part central era diferent. La part central del diorama era més gruixuda i s'havia de rebaixar perquè, al nou suport de policarbonat, tota la superfície necessària mantenir un mateix nivell d'horitzó.

Quan es va aconseguir el nivell adient a la superfície, es van extreure les peces del marc del bastidor per poder deixar la base d'escaiola neta i començar a traspasar-la al nou suport.

Es van trobar dos nivells de fileres perimetrals de claus rovellats a nivells diferents, i escaires de ferro que també estaven molt rovellades i no s'havien apreciat a primer cop d'ull.

Cal destacar la tècnica dels encolats de les peces travesseres. Mestres Cabanes feia un "trencadís" de la superfície de fusta que anava en contacte amb l'escaiola. La trencava amb enformador i la feia irregular de manera que, quan l'escaiola quallava, la unió quedava molt forta.

Preparació del nou suport i traspàs de les peces

El nou suport està format per tres bastidors de ferro galvanitzat que es reforcen amb escaires situats per sota de la peça principal, que és un marc

Aplicant el vernís final protector, 966 MuHBA.

perimetral que farà la funció d'impedir moviments laterals que podrien causar desestabilitzacions al diorama. Aquests bastidors estan coberts de policarbonat cel·lular (estabilitat), encolats amb epoxi al bastidor de ferro i recoberts amb epoxi barrejat amb pols de marbre com a capa de preparació. Per a la reintegració del diorama s'utilitzaria un morter sense ciment amb gran poder adhesiu i amb característiques de reversibilitat.

Les peces d'escaiola es van encolar al nou suport fent el trasllat immediatament després d'estendre la darrera capa de morter.

Neteja i cohesió d'arbres i edificis escenogràfics

La neteja de la superfície va ser bàsicament mecànica, perquè la policromia de guaix és molt fràgil i es difumina fàcilment. La pintura s'havia aplicat directament sobre la fusta contraplacada i no estava protegida amb cap vernís. Això dificultava l'aplicació de productes sense afectar l'estabilitat de la capa pictòrica amb aquesta acció. Per això es va optar per neteges amb paletina de la pols acumulada als porus de la fusta, i algunes zones més brutes es van fregar puntualment amb goma d'esborrar.

A la part posterior de les escenografies van extreure els claus rovellats i els llistons malmesos, per restituir aquells que tenien la funció de mantenir la peça a nivell.

Diferents peces dels troncs dels arbres havien arribat trencades. El pes de les fulloles de les capçades més amples era desproporcionat respecte a l'estretor del contraplacat als troncs, i això havia provocat trencaments en moltes de les peces verticals. Per a la seva recomposició es va optar per utilitzar PVA i en alguns punts es van posar xapes de fusta pel re-

vers dels arbres, per tal de reforçar les unions sense afegir gaire pes i gruix.

Reintegració volumètrica i cromàtica

Tota la superfície de l'escaiola estava recorreguda per esquerdes de diferents amplades. Es van estucar totes.

Aquelles peces que s'havien perdut i podien afectar la lectura de l'escenografia del Diorama, es van reintegrar d'acord amb l'original i sempre d'acord amb els criteris de les conservadores del Museu. Aquestes reintegracions es van fer, per exemple, al cap d'un ànec, als pilons dels laterals de la rambla del passeig i en un petit fragment de pedra de les columnes del monument central del passeig. Les baranes metàl·liques del passeig es van soldar allà on s'havia perdut el punt d'unió.

La reintegració cromàtica es va fer

amb temperes, tant a l'escaiola com als elements verticals de contraplacat.

La zona anterior de superfície, que a l'original s'havia construït amb fusta, que fa la funció de suport de la boca de l'escenari i que no suporta cap element del diorama, s'unificà amb tons neutres per no destacar sobre la resta de tonalitats del diorama.

A les superfícies policromades, se'ls aplicà un vernís fixador per a colors pastel.

On podrem veure l'obra

Aquesta és la primera fase d'un treball de recuperació global de l'obra (falta construir l'estructura de suport i la caixa escènica). Un cop finalitzats els treballs, es preveu de publicar-los i integrar l'obra a l'exposició del Centre Cultural del Born.

Al nou suport, 966 MuHBA.